

Neen! Een zoo grooté diepgaande economische omkeering, als die thans op handen is, heeft de wereld nog nooit beleefd en zij moet noodzakelijk een even diepgaande geestelijke omwenteling met zich meebrengen. „Met deze omkeering” zei Marx, „sluit de voorgeschiedenis van de menschelijke maatschappij af.” De voorgeschiedenis! Alle bestaande geschiedenis, zoowel die der beschaving als ook die van het kapitalisme, is slechts voorgeschiedenis; de mensch is nog niet eigenlijk mensch; eerst met het socialisme wordt hij geheel mensch en heer der aarde; dan eerst *maakt hij bewust zijn geschiedenis zelf*; tot nu toe beleefde hij haar slechts. Of hooren wij Engels: „De strijd voor het afzonderlijke bestaan houdt op. Daarmede eerst treedt de mensch in zekeren zin definitief uit het dierenrijk, komt uit dierlijke bestaansvoorwaarden in werkelijk menschelijke. . . . De objektieve vreemde machten, die tot nu toe de geschiedenis beheerschten, komen onder de contrôle van de menschen zelf. Eerst van dien tijd af zullen de menschen hun geschiedenis met bewustheid zelf maken; eerst van dien tijd af zullen de door hen in beweging gebrachte maatschappelijke oorzaken overwegend en in steeds meerdere mate ook de door hen gewilde werkingen hebben. Het is de sprong van de menschheid uit het rijk der noodzakelijkheid in het rijk der vrijheid.”

Tot nu toe moest de mensch als een dier om zijn bestaan worstelen; hij was steeds de slaaf van zijn materieele behoeften. Tot nu toe werd zijn geest, als door een loodzwaar gewicht, door nood en zorg gedrukt. Steeds moest zijn geest zich richten op de voortbrenging van zijn levensonderhoud. Daardoor werd de mensch verhinderd zich vrij te ontplooiën en de wereld met klaren, onbevangen blik te bekijken. Niemand van ons kan ook maar in de verste verte zich er een voorstelling van maken, hoe hoog het wegvallen van die zorg het komende geslacht in lichamelijke zoowel als in geestelijk, in verstandelijk zoowel als in zedelijk opzicht boven het tegenwoordige geslacht zal verheffen. Want wij kennen in de gansche geschiedenis slechts een worstelend, voor een onbekend noodlot angstig terugwijkend, zwak geslacht, dat als een dier onderworpen is aan den dierlijken drang tot zelfbehoud. Naar deze menschen vormden de burgerlijke schrijvers en denkers hun opvattingen over de „eeuwig-menschelijke” natuur; maar wat aan hen, en zelfs dikwijls ook nog aan ons, als eeuwig in de natuur wortelend voorkomt, zal in het tijdperk van het socialisme spoorloos verdwijnen als een nachtspook in den helderen morgenzonneschijn.

Is het thans nog vermetel, of is het niet veeleer eene eenvoudige vanzelf sprekende gevolgtrekking, indien wij zeggen, dat dat vrije, heerlijke gouden geslacht, dat dan

zal opstaan, niet meer het bijgeloof noodig heeft, dat gedurende de geheele beschaafde periode noodzakelijk en onvermijdelijk was?

De wereldbeschouwing van het proletariaat.

Laat ons thans na dezen blik in verleden en toekomst terugkeeren tot den tegenwoordigen tijd, waarin het proletariaat bezig is deze wereldbevrijdende revolutie tot stand te brengen en het kapitalisme ten onder te brengen. Hoewel levend temidden van deze kapitalistische produktiewijze staat het toch reeds met één voet in de toekomst, of eigenlijk niet met een voet, maar met zijn hoofd, met zijn denken en weten. Doordat het de socialistische toekomst vooruitziet en zich in gedachten daarin weet te verplaatsen, groeien bij het proletariaat nu reeds dergelijke denkbeelden als zich dan ten volle zullen ontwikkelen. Dezelfde wetenschap, die het proletariaat in de toekomst in staat zal stellen de verwoestende produktiekrachten te beteugelen en in toom te houden, leert het thans reeds deze krachten, het gansche kapitalisme, kennen en begrijpen en heft daardoor hun geest-verwarrende werking op. Wanneer, om een ander voorbeeld te noemen, de medische wetenschap de natuurlijke oorzaak van een be-

smettelijke ziekte heeft gevonden, heeft zij reeds den eersten stap tot hare bestrijding gedaan; maar vóórdat zij hierin nog geslaagd is en terwijl de ziekte nog verschrikkelijk woedt, heeft het weten van de oorzaak toch reeds dit gevolg, dat zij niet meer voor een bovennatuurlijke plaag, b.v. voor een Godsgericht, wordt gehouden. Dit is de geest-bevrijdende werking van de wetenschap.

Zoo staan ook de socialistische arbeiders tegenover het kapitalisme.

Ofschoon het juist de arbeidersklasse met zwaar lijden en groote ellende treft, wordt deze daardoor toch niet gedreven tot het geloof aan een bovenaardsche macht. Zij begrijpt, vanwaar al haar lijden komt: uit de natuurlijke omstandigheden van een produktiewijze, die als schakel van een lange keten van ontwikkeling onvermijdelijk en noodzakelijk is, zij het ook slechts tijdelijk noodzakelijk, en die door het uit haar zelf opgroeiend verzet en door de organisatie van de arbeidersklasse door een volgenden trap van ontwikkeling zal worden vervangen. De arbeidersklasse ziet derhalve den weg, hoe zij *zich zelf* kan verlossen en behoeft geen verlossing van een hoogere macht af te smeeken. Zij weet, dat deze verlossing een zeer moeilijk werk zal zijn, maar zij kent ook haar krachten en weet, dat zij het zal volbrengen.

Zoo groeit en leeft in het strijdende proletariaat een geestes- en gemoedstoestand, waarbij voor godsdienst geen plaats meer blijft. Wanneer wij derhalve de oorzaken van de godsdienstloosheid onder het proletariaat samenvatten, dan zien wij, dat zij voortkomt uit de geheele proletarische *wereldbeschouwing*, die volkomen het tegendeel is van die der burgerlijke klassen. Terwijl deze de ellende en de misstanden van de tegenwoordige maatschappij als onvermijdelijk en natuurlijk beschouwen, omdat zij er de oorzaak niet van kennen, hebben wij de wetenschappelijke zekerheid, dat zij slechts een voorbijgaanden toestand vormen en in afzienbaren tijd door de organisatie van de maatschappelijke produktie uit den weg geruimd kunnen worden. *Zij* beschouwen den tegenwoordigen toestand, waarin ieder mensch in zijn medemenschen vijanden, konkurrenten ziet, die hem misschien van zijn brood zullen berooven, waarin in den dierlijken strijd om het bestaan al het zwakke vertreden wordt, hoogstens door een klein beetje liefdadigheid bedekt, als de natuurlijke en eeuwige verhouding der menschen. *Wij* gevoelen daarentegen dezen toestand als een onnatuurlijke barbaarschheid, die weldra plaats maken moet en zal voor een wereld, waarin broederlijkheid, vriendschappelijkheid en vreedzaam samenwerken even zoo nood-

zakelijk uit de natuurlijke economische verhoudingen zullen voortkomen, als de tegenwoordige vijandigheid uit de tegenwoordige verhoudingen. Zoo staat onze wereldbeschouwing tegenover de burgerlijke, als beschaving staat tegenover barbaarschheid.

Maar niet dit hooge *beschavingsstandpunt*, dat men de gevoelszijde van onze wereldbeschouwing zou kunnen noemen, is haar voornaamste trek. Van een betere broederlijke wereld in de toekomst, waarin geen ruwe strijd om het bestaan meer zal heerschen, hebben ook velen gedroomd, die onze wereldbeschouwing niet kenden. Niet daarin bestaat de voornaamste bijzonderheid van het proletarische levensbeginsel, dat wij een socialistische maatschappij wenschen en willen, maar daarin, dat wij met wetenschappelijke zekerheid *weten* en vooruitzien, dat zij nadert; niet de *wensch*, maar de *wetenschap*, dat en op welke wijze onze wensch vervuld zal worden, is het meest waardevolle in onze denkbeelden. Zonder deze wetenschap zou dat hooge beschavingsstandpunt slechts waardelooze droomerij en de verontwaardiging over het kapitalisme ijdel zedelijkheidsvertoon zijn; slechts door deze wetenschap verkrijgen zij realiteit en meten een voorafgaanden lageren beschavingstrap met de maat van een volgenden hoogereren. Daarom is het voornaamste kenmerk van de proletarische wereldbeschouwing haar *wetenschappelijk karakter*, dat

men haar intellektueelen kant zou kunnen noemen.

Waarin berust dit karakter? Het zijn twee wetenschappen, die wij beide aan Karl Marx te danken hebben en die samen ons einddoel een vast fundament geven: de staathuishoudkunde en het historisch materialisme. De staathuishoudkunde of ekonomie, *de leer van de waarde en de meerwaarde*, legt het mechanisme van het tegenwoordig (en daardoor tegelijkertijd van elk vroeger) maatschappelijk stelsel bloot; zij verklaart den oorsprong en de beteekenis van de maatschappelijke klassen en doet ons de groote ekonomische omkeering begrijpen, die wij thans beleven. Het *historisch materialisme* leert ons de gedachten en denkbeelden der menschen als uitvloeisels van de stoffelijke, met name van de maatschappelijke verhoudingen kennen. Terwijl het onze eigene socialistische denkbeelden, evenals ook de tegengestelde denkbeelden van andere klassen, als uitvloeisels van de maatschappelijke verhoudingen van den tegenwoordigen tijd doet kennen, legt het het wezen van den hedendaagschen klassestrijd bloot en verklaart op deze wijze ook de vroegere klassestrijden. In het licht van deze beide wetenschappen verschijnt ons de geheele geschiedenis der menschheid — waarin de bourgeoisie slechts feiten zonder eenigen samenhang, toeval en wonderen ziet — als een natuurlijke ontwikkeling uit dierlijke ruwheid tot de hoogste beschaving, als een

ontwikkeling, die uit haar materieele basis, de voortdurende ontwikkeling der produktiekrachten, volkomen te begrijpen en te verklaren is. In tegenstelling tot de bourgeoisie, aan wie daarvoor de wetenschap ontbrak, heeft het proletariaat het eerst het wezen van de maatschappij volkomen wetenschappelijk, uit natuurlijke oorzaken begrepen, zonder dat het daarbij ook maar ooit of ergens het wonderbaarlijke, onverklaarbare te hulp behoefde te nemen. Geheel op dezelfde wijze had reeds de bourgeoisie de *natuur* wetenschappelijk begrepen. Maar haar gemis aan een voldoende wetenschap der maatschappij verhinderde haar de geheele wereld natuurlijk te verklaren. Eerst het proletariaat is in staat een wereldbeschouwing te vormen, die de geheele wereld, natuur en maatschappij, op natuurlijke wijze begrijpt.

Een dergelijke wereldbeschouwing wordt dikwijls *materialistisch* genoemd. Zij staat in lijnrechte tegenstelling tot den godsdienst, die zelf immers niets anders is dan een bovennatuurlijke opvatting van de wereld. Wanneer wij thans terugkeeren tot de in het begin opgeworpen vraag, of de oorzaken van de tegenwoordige godsdienstloosheid van het proletariaat ook in de toekomst zullen blijven bestaan, dan vinden wij, dat niet alleen het wetenschappelijk inzicht zich steeds beter en dieper in de toekomst zal ontwikkelen, maar dat er ook nog nieuwe oorzaken bij zullen komen, n.l. de praktische

toepassing van deze wetenschap, de werkelijke opheffing van alle ellende, oorzaken, die wij thans alleen nog maar in den geest voor ons zien.

Het burgerlijke materialisme en zijn einde.

Tot recht verstand van het voorafgaande en om misverstand te voorkomen, moeten wij de tegenwoordige godsdienstloosheid van het proletariaat nog kortelijks vergelijken met het materialisme, dat in de vorige eeuw onder de liberale bourgeoisie eenigen opgang heeft gemaakt. Dit laatste was gegrond op den geweldigen vooruitgang der natuurwetenschap in de 19de eeuw, die den menschen een geheel nieuwen blik gaf in de werkingen en den samenhang van de natuur. Vandaar ook de naam *natuurwetenschappelijk materialisme*. In tegenstelling tot de theologen en de eenvoudige lieden, die overal in de natuur den vinger Gods zien, die alles naar zijn wil bestiert, vond de wetenschap overal strenge natuurwetten, die geen uitzondering toelieten, en niets dan stof en kracht. Met zulke eenvoudige begrippen en wetten liet zich de geheele wereld als een verheven mechanisme begrijpen, dat zich van oudsher naar deze wetten heeft bewogen. Deze

nieuwe inzichten zochten de liberale volksverlichters — de intelligentsten en strijdlustigsten onder de bourgeoisie van toen — onder het volk te verspreiden ¹⁾. Deze vrijdenkers zagen met verdriet, dat de groote massa van het volk zich door de priesters en dominé's nog steeds de domste en door de wetenschap reeds lang weerlegde sprookjes op de mouw lieten spelden en daarom ook de konservatieve, aan de bourgeoisie vijandige klassen, gewillig volgde. Zij hoopten door verspreiding van deze kennis de groote massa van het volk los te rukken van de geestelijken en de feudale heeren, en hen tot aanhangers van de liberale wetenschap, de liberale vrijheid en de liberale bourgeoisie te maken.

Zooals bekend is, is deze poging niet gelukt. De oorzaak was de onvolkomenheid van deze burgerlijk-materialistische wereldbeschouwing zelf. Zij meende, dat de oorsprong van den godsdienst slechts in gebrek aan ontwikkeling lag. Zoo gelooven ook thans nog vele liberalen, dat een verbetering van het onderwijs voldoende zou zijn om aan de menschen een andere wereldbeschouwing te geven. Wij weten, dat dit slechts een waan is en hoe groot ook de beteekenis is, die wij aan onderwijs en ontwikkeling toekennen, toch ligt,

¹⁾ Ieder kent b.v. wel de thans vrijwel verouderde populaire geschriften van L. Büchner.

zooals wij boven uiteenzetten, de oorsprong van de wereldbeschouwing en de godsdienst in de economische verhoudingen. Dit werd ook spoedig bewaarheid aan het lot van dit burgerlijk materialisme zelf.

De onvolkomenheid en beperktheid van het burgerlijk materialisme bestond daarin, dat er *elk spoor van kennis der maatschappij aan ontbrak*. Deze kennis is dan ook een speciaal proletarische wetenschap. Wat den geest der menschen in beweging brengt en zijn denkbeelden bepaalt, wisten de aanhangers van het burgerlijk materialisme niet, want met de waarheid, dat gedachten uit de stoffelijke hersenen ontstaan, weten wij nog bitter weinig. Juist door dat gebrek aan inzicht in het wezen der maatschappij konden zij verleid worden tot het geloof, dat met de burgerlijk-kapitalistische maatschappij-orde het doel der ontwikkeling was bereikt, en dat de overgeblevene gebreken en misstanden langzamerhand door de vrije konkurrentie zouden verdwijnen. Deze menschen konden als volksverlichters optreden en gelooven alle wereldraadsels te kunnen oplossen, d. w. z. zij konden godsdienstloos zijn, omdat zij in het valsche geloof leefden, dat zij de gebreken van het praktische leven konden doen verdwijnen zonder den economischen grondslag hunner klasse aan te tasten.

Met het opkomen van een zelfstandige proletarische

klassebeweging verdwijnt deze lieflijke droom. Thans komt het den denkers der bourgeoisie tot bewustzijn, dat de maatschappij nog iets geheel anders is en dat de toekomst nog wel eens iets geheel anders in haar schoot kon bergen, dan wat zij vroeger vermoedden. Zij begrijpen hun wereld niet meer; waar zij louter harmonie meenden te zien heerschen, staat voor hun oogen de duizendkoppige „hydra der revolutie”, het aanstormende geweld van de ontelbare massa's van het lagere volk, die luisterend naar de „dwaalleer” van het socialisme, de burgerlijke orde en beschaving — in hun oogen dus alle orde en beschaving — dreigt te vernietigen. Thans treden bij de bourgeoisie steeds sterker de reaktionaire stroomingen te voorschijn en niet alleen in de politiek, maar op elk gebied van het geestelijk leven. Hun geleerden beginnen de zwakheden van het materialisme aan te wijzen; „de grenzen der kennis” en „de wereldraadsels” vormen geliefkoosde thema's van behandeling; in kunst en wijsbegeerte treedt de mystiek op. Hier ligt de oorzaak, waardoor de moderne bourgeoisie, hoewel ontwikkeld en behoed voor stoffelijken nood, toch weer vroom en godsdienstig wordt. Niet alleen, omdat zij meent, dat voor het volk de godsdienst behouden dient te blijven, opdat het gehoorzaam en tevreden zij. Neen, deze nieuwe godsdienstigheid onder de bezittende klassen is echt en vindt haar

oorzaak in de economische verhoudingen. Zij komt daaruit voort, dat de maatschappij voor hen een onbegrepen, geheimzinnig gebied is, waar zij verderfaanbrengende machten zien opkomen, die tegelijkertijd onweerstaanbaar en onbegrijpelijk zijn.

Deze uiteenzetting zal wel voldoende zijn om aan te toonen, dat het oude burgerlijke materialisme en de nieuwe burgerlijke godsdienstigheid beide *geheel verschillend zijn van de proletarische wereldbeschouwing* en er lijnrecht tegenoverstaan. Beide lijden aan dezelfde beperktheid: n.l. aan het gebrek aan wetenschappelijk inzicht in de maatschappelijke verschijnselen.

Het materialisme verdient onze sympathie, omdat het, niet lettend op eigen beperktheid koen en onverschrokken de banier van den vooruitgang omhoog hief; maar het paste te weinig bij de bourgeoisie, zooals die zich vervolgens ontwikkelde, en thans is het haast geheel dood.

In de moderne geloovigheid van de tegenwoordige reaktionaire bourgeoisie vergeleken met de materialistische wereldbeschouwing van het proletariaat treedt de tegenstelling van deze beide klassen gedurende de periode van hun strijd om de heerschappij het sterkst aan het licht. *Ginds*: afkeer van de werkelijkheid; in gesloten binnenkamer, zich stil verdiepen in wijsgeerige en mystieke droomerij, als nachtuilen de oogen sluitend

voor het verblindende licht van de opgaande zon; *hier bij ons* de werkelijkheid, de frissche lucht, die met volle teugen genoten wordt, terwijl het met jubel begroete licht van den komenden dag den geheelen samenhang van de wereld achter ons en de wereld voor ons helder en duidelijk zichtbaar maakt.

Praktische gevolgtrekkingen.

Ten slotte blijft ons nu nog over eenige praktische gevolgtrekkingen te maken uit hetgeen we hier besproken hebben.

De tegenwoordige strijd der arbeidersklasse heeft boven elken vroegeren klassenstrijd dit voor, dat wij ons doel, het veranderen van de produktiewijze, klaar voor ons zien, zonder het te kleeden in het bedriegelijke gewaad van godsdienstige, juridische of andere ideologische eischen; een gevolg van onze tegenwoordige economische inzichten.

Ten tijde van de Hervorming was de denkwijze overwegend godsdienstig en de eischen en doeleinden van elken toenmaligen klassestrijd traden derhalve in de godsdienstige gedaante van geloofsartikelen op. De Katholieke kerk der middeleeuwen was een machtig economisch instituut, dat zeer gewichtige maatschap-

pelijke functies vervulde, maar dat langzamerhand, zooals met elke heerschende klasse het geval is, in den loop der ontwikkeling overbodig en tot een hoofdzakelijk uitbuitend instituut geworden was. De klassen, die met haar in strijd geraakten, moesten dien strijd voeren in den vorm van eene bestrijding der godsdienstige autoriteit van het Katholicisme en het verkondigen van nieuwe godsdienstige denkbeelden, verschillend voor de verschillende klassen. De vorsten steunden het Lutheranisme, dat de afschaffing van de kerkgoederen eischte en de zaligheid afhankelijk maakte van het geloof aan alles, wat de vorstendienende priesters leerden; de vooruitstrevende bourgeoisie in Holland en Frankrijk hing in den strijd met haar vorsten het democratische Calvinisme aan; de opstandige boeren en proletariërs eischten de wederinvoering van de kommunistische gelijkheid der eerste christenen. De nieuwe kerken, die ontstonden, waren inderdaad organisaties, die in godsdienstigen vorm den klassestrijd voerden, evenals tegenwoordig de politieke partijen. Later zijn bij de voortgaande economische ontwikkeling deze kerkelijke organisaties versteend tot doode hulsels, waarbinnen talrijke nieuwe klassesetellingen zijn ontstaan.

Aan dit voorbeeld kunnen we zien, hoe de menschen eenmaal konden gelooven, dat zij voor nieuwe gods-

dienstige denkbeelden streden, terwijl het in werkelijkheid ging om economische belangen — die zij ook doorzetten, hoewel niet zonder veel moeite tevens op bijzaken te verspillen. Stellen wij voor een oogenblik het geval, dat wij ook heden dat standpunt nog niet overwonnen hadden, hoe zouden wij dan handelen? Wij zouden al onze denkbeelden over de toekomst, het kommunisme en de vrijheid, over God en de wereld tot één geheel van geloofsartikelen samenvatten, en daarvoor den strijd aanbinden tegen elk ander geloof.

Dit doen wij echter niet, want wij weten, dat het bij alle groote wereldhistorische omwentelingen ging om *economische* belangen, dat het doel steeds een *economische verandering* der maatschappij was, en dat dit thans weer het geval is. Daarom kunnen wij thans van die waan vrijblijven; door onze krachten alleen, op dit *werkelijk te bereiken doel* te richten kunnen wij ons hoeden voor krachtverspilling en voor het overbodige en gevaarlijke nastreven van nevendoeleinden.

Dit is de reden, waarom in onze partij de godsdienst als privaatzaak geldt. D. w. z., dat wij van geen onzer strijdmakkers de belijdenis van bepaalde denkbeelden op dit gebied eischen, evenmin als wij, b. v. van hen eischen, dat zij verklaren te gelooven aan de waardeleer van Marx, hoewel wij allen de groote beteekenis van deze theorie voor onze beweging onom-

wonden erkennen. Men zal thans begrijpen, waarom dit standpunt geen bewijs van zwakte, geen op opportunistische gronden berustende overdreven verdraagzaamheid beteekent, maar juist een teeken van onze kracht is, een uitvloeisel daarvan, dat wij ons doel juist en klaar voor ons zien. Omdat ons doel *alleen* is, het kapitalisme omver te werpen en door het socialisme te vervangen, kunnen wij onze partijgenooten ook geen andere verplichting opleggen, dan dat zij moeten medewerken om dit doel te bereiken. En wanneer wij bij onze uiteenzetting tot de slotsom gekomen zijn, dat voor het vrije denken der toekomst het godsgeloof geen stand zal houden, dan komt dit niet voort uit de een of andere vijandigheid tegen den godsdienst, dien wij door ons historisch materialistisch standpunt als een *tijdelijk noodzakelijk verschijnsel* weten te begrijpen en te waardeeren.

Onze wetenschappelijke denkbeelden, zooals ze hier uiteengezet zijn, toonen ons, dat de godsdienstloosheid van het strijdende proletariaat een uitvloeisel is van den geestes- en gemoedstoestand, die gekweekt wordt door het bewust deelnemen aan den tegenwoordigen bevrijdingsstrijd, en een gevolg van dat weten, dat uit theoretische voorlichting en uit praktische ervaring tezamen verworven wordt. Daarom moet de kring van hen, die een werkzaam aandeel nemen in den strijd

voor het socialisme steeds veel grooter zijn, dan de kring van hen, die tot volkomen helderheid geraakt zijn omtrent alle konsekwenties van de theoretische, socialistische denkbeelden. Men moet daarbij wel in 't oog houden, dat het grootste gedeelte van het proletariaat in te ellendige omstandigheden leeft, lichamelijk en geestelijk te zeer moet lijden om zich geestelijk genoeg te kunnen omhoogwerken. Daarom kan de verhelderende werking van onze wetenschap eerst goed tot haar recht komen, wanneer de stoffelijke nood opgeheven is, d. w. z. in de socialistische maatschappij zelf. Des te meer is het echter noodig, dat onder de arbeiders, die in den strijd voor het socialisme vooraan staan, over zulk een gewichtige vraag de grootst mogelijke helderheid verspreid wordt. Niet alleen omdat theoretische klaarheid in het belang is van de praktische beweging, maar ook omdat zulke algemeene uiteenzettingen geschikt zijn om aan de arbeiders de grootschheid en verhevenheid van hun zaak in het volle licht te toonen, daardoor hun geest boven den zwaren dagelijkschen arbeid te verheffen en hun strijdlust te verhoogen.

